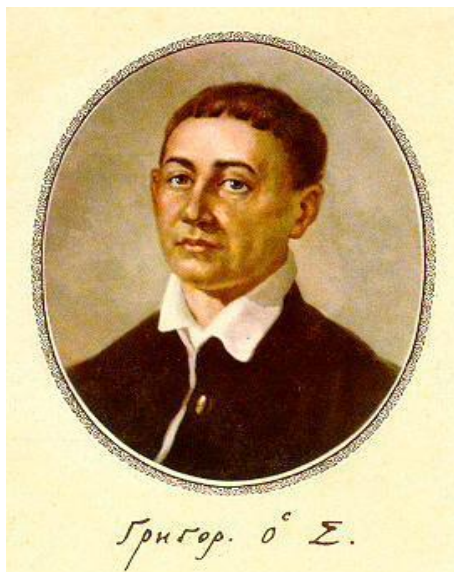

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Історико-філологічний факультет
Кафедра української та зарубіжної літератур

**Літературна творчість Григорія Сковороди й сучасність
(до 300-річчя від дня народження)**

Збірник наукових статей

Одеса
2022

УДК 821.161.2.09

Рекомендовано до друку Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (протокол № 4 від 27 жовтня 2022 року)

Редакційна колегія

Бандура Т. Й., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Боева Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Коваленко О. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та іноземної мов Одеського державного аграрного університету

Літературна творчість Григорія Сковороди й сучасність (до 300-річчя від дня народження) : збірн. наук. статей. Одеса : Університет Ушинського, 2022. 218 с.

© Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2022

2. Пашук А. Проблема «истинного человека» у філософській концепції Григорія Сковороди. *Записки НТШ: праці історико-філософської секції*. Львів, 1991. С. 8–14.
3. Сковорода Г. Твори: у 2 т. Київ : ТОВ «Видавництво "Обереги"», 2005. Т. 1. 528с.
4. Сковорода Г. Твори: у 2 т. Київ : ТОВ «Видавництво "Обереги"», 2005. Т. 2. 480 с.
5. Скрипник М. Наративні практики української ідентичності: Доба Романтизму. Львів : Каменяр, 2007. 367 с.
6. Чижевський Д. Філософія Г. Сковороди. Харків : Прапор, 2004. 277 с.
7. Шаян В. Григорій Сковорода – лицар святої борні. Гамільтон, 1984. 176 с.

УДК: 82.161.2-029:1

Лариса Шелест
студентка 2 курсу 2 групи
історико-філологічного факультету
Університету Ушинського
Науковий керівник – канд. філол. наук, викл.
Павлюк Н. Л.

КОНЦЕПТИ РОЗУМУ ТА СЕРЦЯ У ЗБІРЦІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ «БАЙКИ ХАРКІВСЬКІ»

Постанова проблеми. Григорій Савович Сковорода – філософ, поет, педагог, який здійснив значний вплив на подальші покоління своїми байками, піснями та філософськими творами. Він намагався свою філософію донести до людства, щоб стати викладачем людських цінностей. Його вірші та байки стали для суспільства важливим посібником по життю. На піку творчої діяльності, перебуваючи у Харкові, мислитель пише збірку «Байки Харківські», яку було опубліковано лише після смерті байкаря. У своїй збірці

письменник порушує багато філософських проблем, які не втратили своєї актуальності й донині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загадкова постать Григорія Савича Сковороди викликає зацікавлення науковців протягом тривалого часу. Його творчість не раз була предметом багатьох досліджень. Так, дослідник П. В. Білоус різносторонньо вивчає творчий доробок Г. Сковороди, зазначаючи розширення тематики у творах поета, звернення до пейзажної лірики та надання нових відтінків творам [2, с. 208]. Науковець Н. О. Батюк зосередив своє дослідження на пошуку афоризмів у творчості філософа. «Все минає, але любов після всього застається» – це один з найвідоміших афоризмів з творчої спадщини Г. Сковороди [5, с. 13]. Д. Багалій визначив, що узвичаєний поділ творів письменник на філософсько-богословські та власне літературні має умовний характер, адже він «ґрунтується лишень на різниці по їхній формі, що ж до змісту свого, то всі оригінальні твори Г. Сковороди, і богословсько-філософські, і літературні дуже схожі між собою» [1, с. 231].

Мета статті – проаналізувати художню реалізацію концептів «розум» і «серце» у збірці Григорія Сковороди «Байки Харківські».

Виклад основного матеріалу. Григорій Савич Сковорода – український просвітитель-гуманіст, філософ, поет, педагог. Він став символом мудрості в історії української літератури. Своїми байками, піснями, філософськими творами митець здійснив великий вплив на сучасників і майбутні покоління. Вже третє тисячоліття дослідники вивчають поетикальну специфіку його творів.

Аксіологічна місткість концептів «розум» і «серце» простежується в усіх працях Григорія Сковороди. Вічна проблема: розумом чи серцем? – є актуальною й до сьогоднішнього дня. Мудрець розглядає окреслену проблему як дуже важливий складник існування у суспільстві, тому що концепти «розум» та «серце» Григорій Сковорода виділяє посеред інших аксіологічних категорій.

Перша в Україні збірка «Байки Харківські», створена Г. Сковородою, дала поштовх у розвитку нових жанрів. Саме він започаткував оригінальні байки в українській літературі в останній чверті XVIII ст. І варто зауважити, що в аналізованій збірці «Байки Харківські» вагоме значення мають концепти «розум» та «серце».

Розум є рушійною силою людини, шлях якому інколи перегороджує серце. Український кордоцентризм (дослівно – українське вчення про цілісність людини) – концептуалізація тенденції української філософської думки, за якою основою існування і розвитку цілісної людини як єдності духу, душі й тіла є дух, духовне народження та вдосконалення [3, с. 6]. Григорій Сковорода не рідко будує свої байки на ідеї кордоцентризму: «Розум завжди любить до чогось братися, і коли він не матиме доброго, тоді звертатиметься до поганого» [5, с. 13]. Поступово формувався і розвивався розум, люди почали чіткіше осмислювати свої дії, використовуючи досвід та здобуті навички. Він відкриває людині очі на життя, дозволяє використати всі наявні можливості людської екзистенції: «Свій смисл усяка голова трима, А серце всяке – лиш свою любов...» [4, с. 66]. Любов – це глибоке сердечне почуття, яким людина не здатна керувати. Вона є великим джерелом натхнення та піднесення, яке будується на сильних почуттях кохання. Думка Григорія Сковороди з цього приводу була наступною: «родник вечных лучей сердце. ...серце есть истинный Бог... Что есть бо в человеке глава, аще не сердце? Корень древу, сонце мыру, царь народу, сердце же человеку есть корень, солнце, царь и глава» [4, с. 113]. Для нього не була так важлива зовнішність, як глибина душі. «Серце» має такі стани, які «розуму» ніколи неосяжні. Саме серце є рушійною силою, воно заволодіває розумом, і він вже існує у співіснуванні та призмі прогресуючих почуттів. Індивідуально інформація не несе в собі щось важливе, робота активізується через поклик серця.

Персонажами творів у Григорія Савича здебільшого виступають тварини, чим байкар ідейно наслідує езопівські сюжети. У першій байці

«Пси» змальовано два протилежні типи людей в образі собак. У байці чітко виражене протиріччя двох концептів «розум» та «серце» на прикладі двох героїв. Їхнє мислення розходиться на вічній проблемі. Один пес керується розумом, тому що він навчений відчувати дійсну небезпеку. Другий – керується серцем, його дії виражені певними бажаннями. Собака прагнула на службі урізноманітнити своє буття, керуючись бажанням «погавкати» на кожного проїжджого. Мораль байок у Григорія Сковороди виражається «силою», і в цій байці вона така: «Розумний чоловік знає, що ганити, а дурний базикає без пуття» [4, с. 109]. У зазначеному творі перевага віддається концепту «розум», і пояснюється це істинними діями людини заради кращого майбутнього.

Безліч людей живуть, чітко намагаючись дотримуватися голосу розуму і здорового глузду: «Добрий розум, робить легким будь-який спосіб життя» [5, с. 13]. У байці «Жайворонки» спостерігаємо протилежну думку, і тут перевага віддається поклику серця:

«Не той орел, що високо літає,
А той, що легко сідає...» [4, с. 109].

Мораль виражається у цінності поклику природи, тобто теорії кордоцентризму: «Багато людей без природи починають великі справи, та погано кінчають. Добрий намір і кінець – всякій справі є вінець» [6, с. 109]. Досить часто людина робить дії підсвідомо, наслідки яких інколи краще зроблених розумних вчинків.

У сатиричній формі Григорій Сковорода виражає мораль стосовно цінності внутрішнього світу людини в байці «Ворон та Чиж». Так, герої починають надокучати один одному, дражнитися вмінням та індивідуальністю один одного:

«–Чого ще й ти сюди пнешся, жабо?

А чому це ти мене звеш жабою? – спитав Чиж Ворона» [4, с. 110].

Не розібравшись у його внутрішньому світі, він почав судити за зовнішньої оболонкою. Філософ з приводу описаного робить наступні

висновки: «Серце і звичаї людські, а не зовнішні якості мають свідчити за те, хто ти є. Дерево по плодах пізнається» [4, с. 110]. Він знову віддав перевагу серцю серед низки людських цінностей. Джерело ідеї кордоцентризму автор вбачає в естетиці українського народного життя і обрядовості. Наші далекі предки сприймали навколишній світ через органи чуття, але це сприйняття характеризувалася глибиною і повнотою проникнення в природний світ. Тому основним органом душевного чуття для них було серце, яке і стало головною сполучною ланкою між ними і довкіллям, проявом вищої сутності людини, осереддя духовного [6, с. 121]. Саме з народного життя народилася ідея взаємодопомоги для суспільного блага. Автор презентує ряд іпостасей ідеї розуму, що виявляються найрізноманітнішим чином.

Одна з народних мудростей, яка спричинила перехід від одноосібної праці до суспільної, є актуальною в байці «Годинникові колеса». Через образ годинникових колес Григорій Сковорода хотів передати важливість спільного розуму для кращого результату, яке задовольнить серце: «У людей з різними природними нахилами і життєві шляхи різні. Одначе всім один кінець – чесність, лад і любов» [4, с. 111]. Попри всі позитивні результати сумісної роботи деякі нехтують нею, віддаючи перевагу бажанню серця. Цими діями вони уособлюють ледарство, що завжди було негативною рисою людини. В байці «Зозуля та дрізд» також підіймається ця проблема. Образ Зозулі втілює в собі образ лінивої людиною, яка не бажає працювати, а лише співати. Протилежним є образ Дрозда, який працює і поєднує спів, тим самим об'єднує концепти «розум» та «серце». Підсумовуючи, письменник висловлює наступну думку: «Багато хто, занедбавши споріднену їм роботу, лише співають, п'ють та їдять. У сім гультьяйстві вони терплять їдучішу нудьгу, ніж ті, хто працює без ослабу. Співати, пити та їсти – не робота, а лише крихітний хвостик з головного, призначеного нам діла. А хто для того їсть, п'є та співає, щоб охочіше після відпочинку взятися до роботи, як до покликання свого, тому ні-коли нудьгувати: щодня він і працює, і відпочиває, і се про нього приказка: «Добрій людині щодня свято». Робота наша –

джерело радості. А коли кого своя робота не звеселяє, той, звичайно, їй не родич, і не її вірний приятель, але щось біля неї любить, і як не спокійний, так і не щасливий. Але немає нічого солодшого, як спільна для нас усіх робота. Вона є голова, світло і сіль будь-якого окремого заняття... Щасливий той, хто поєднав любе собі заняття із загальним. Воно є справжнє життя. І тепер можна зрозуміти таке Сократове слово: «Дехто живе для того, щоб їсти й пити, а я п'ю й їм для того, щоб жити» [4, с. 120]. Обравши справу за покликом серця, можна забезпечити своє життя та емоційну рівновагу. Професія має спочатку приносити користь для самого себе, а потім для суспільства загалом. Також важливим почуттям є затребуваність цієї професії народом, його повага та вдячність. Знайти поклик серця є однією з найважливіших цілей людини задля особистого щастя: «Бути щасливим – це значить пізнати, знайти самого себе» [5, с. 13]. Відсутність бажання у людини спричиняє негативні дії: «Без бажання все важке, навіть найлегше» [5, с. 13]. Образ Зозулі у байці Григорія Сковороди асоціюється з ледарством, наслідком якого стала нудьга героя: «Коли ти не озброїшся проти нудьги, то стережись, аби ця тварюка не спихнула тебе не з мосту, як то кажуть, а з чесноти в моральне зло» [5, с. 16]. Письменник зображає ледарство як своєрідне зло, яке негативно впливає на людину та довкілля.

Висновки. Дослідивши творчість Григорія Сковороди, можна зробити висновок, що його філософські ідеї певною мірою реалізуються у поетичних творах. Вірші та байки поета стали основою для розкриття актуальних філософських тем. Григорій Сковорода жив за тими ж моральними принципами, які втілював у збірках. Він високо підносив людину, її життєві цінності, став новатором в ідейно-тематичних жанрах байки. Концепти «розум» та «серце» втілюються в усіх творах філософа. Особливо вони домінують у збірці «Байки Харківські». Проаналізувавши ці аспекти, можна дійти висновків, що в байках переважає концепт «серце». Люди ще з давніх часів дослухалися до поклику свого серця, звертали увагу на внутрішній багатий світ, а не лише на дешеву гарну оболонку. Митець також не відкидає

концепт розуму. На думку філософа, розум займає важливе місце у житті людини, а поєднання аналізованих концептів приводить до гармонійного розвитку людства. Професія, обрана за покликом серця, усіляко сприяє цьому. Тому дуже важливо, щоб професія забезпечувала не тільки матеріальний, а й духовний здобуток. Обрання професії за покликанням приносить користь та моральне задоволення не тільки конкретній особистості, а й оточуючим її людям, тобто суспільству.

Література

1. Багалій Д. І. Український мандрований філософ Гр. Сав. Сковорода. Київ : Видавництво «Орій» при УКСП «Кобза», 1992. 372 с.
2. Білоус П. В. Феномен Григорія Сковороди у художньо-літературних колізіях 19-20 ст. Історія української літератури XI - XVIII ст. : навч. посіб. Київ, 2009. С. 11-18.
3. Гнатюк Я. С. Український кордоцентризм у конфлікті міфологій та інтерпретацій : монографія. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2010. 184 с.
4. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів: у 2-х т. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 2. 576 с.
5. Сковорода Г. С.: філософія життя і творчості «українського Сократа»: наук.-допом. бібліогр. покажч. / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, наук. б-ка ; уклад. Т. І. Неудачина ; відп. ред. О. Г. Коробкіна. Харків : ХНПУ, 2019. 128 с.
6. Чупрій Л. В. Вплив Г. Сковороди на формування української кордоцентричної традиції. *Українознавство*. №2 (75). 2020. С. 120-129.

УДК:821.161.2+821.1402+82.191

Т. В. Горанська,
старший викладач
кафедри української та зарубіжної літератур
Університету Ушинського
Олеся Аліханіді,